

Tadeusz Gacia

Motywy agonistyczne w pismach Cypriana z Kartaginy

Kieleckie Studia Teologiczne 2, 201-212

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MOTYWY AGONISTYCZNE W PISMACH CYPRIANA Z KARTAGINY

Igrzyska i zawody sportowe, tak bardzo związane z codziennym życiem starożytnych, stanowiły dla literatury tamtego czasu – zarówno klasycznej, jak i wczesnochrześcijańskiej – źródło różnorodnych porównań i odniesień¹. Choć chrześcijanie nie mogli brać udziału w tego rodzaju widowiskach, gdyż – jak pouczał ich chociażby Tertulian – powinni szukać przyjemności, gdzie indziej, gdyż mają swoje własne „agony”², to nawet w jego pismach motyw agonistyczny pojawia się często, zasadniczo tam, gdzie mówi się o prześladowaniu i męczeństwie i stanowi charakterystyczny dla tej tematyki *locus communis*³.

Śladami Tertuliana z Kartaginy idzie św. Cyprian, późniejszy biskup tego miasta, młodszy od niego o więcej niż jedno pokolenie. Przedmiotem niniejszego opracowania jest prezentacja motywów agonistycznych w jego pismach. Przeglądając je pod tym kątem stawiamy pytanie o funkcję tych motywów w kontekście poruszanej przez Cypriana tematyki. Wyselekcjonowane teksty z pism Cypriana podzielone tu zostaną na kilka grup. Poszczególne tytuły stanowią cytaty pochodzące z analizowanych tekstów.

¹ Funkcję obrazów z agonistyki w literaturze klasycznej, zwłaszcza w dziełach filozoficznych, omawia G. Lomiento, ἸΑθλήτης τῆς εὐσεβείας η, „Vetera Christianorum”, 1 (1964), s. 113–128, por. także C. Noce, *Il martirio. Testimonianza e spiritualità nei primi secoli*, Roma 1987, s. 85–86, 192–193. W korzystaniu z odniesień do agonistyki prekursorami pisarzy wczesnochrześcijańskich byli autorzy pism judaistycznych epoki przedchrześcijańskiej; np. w *IV Księdze Machabejskiej* motywy tego rodzaju powracają wiele razy i odnoszą się do męczonych za wiarę młodzieńców (9, 23; 11, 20, 17, 11-16). W pismach biblijnych najczęściej motywów agonistycznych spotykamy u św. Pawła: bieg na stadionie, zapasy sportowe i tym podobne obrazy ilustrują głoszenie Ewangelii, trud apostołski i zmaganie o prawdę; por. 1 Kor 9, 24-25; Flp 1, 27; 4, 3; 2 Tm 2, 3-5; 4, 6-7); także Hbr 10, 32. W literaturze wczesnochrześcijańskiej tego rodzaju motywy weszły na stałe jako *topos* przy podejmowaniu tematyki męczeństwa; por. Klemens Rzymski, *Epistolae I ad Corinth.* 5, 1; *Epistolae II ad Corinth.* 7, 1-4; Ignacy Antiocheński, *Epistula ad Polycarpum* 1, 3; 3, 1 oraz *Pasterz Hermasa* 69, 6.

² Tertullianus, *De spectaculis* 29, 5, CCL 1, 251–252, PL 1, 660.

³ Por. na ten temat mój art. *Agonistyka jako «topos» w pismach Tertuliana*, *VoxP* 20 (2000), t. 38–39, s. 415–426.

1. *Agon saecularis et agon sublimis*

Termin *agon* – jeden z najczęstszych wśród motywów agonistycznych – pojawia się są przede wszystkim w listach Cypriana. Jednym z głównych ich tematów jest męczeństwo, ponieważ Cyprian pisał je podczas prześladowań, a podczas niewielu lat posługi biskupiej w Kartaginie Cyprian doświadczył ich kilku⁴.

W Liście 13 podejmującym problem *lapsi*⁵, Cyprian krytykuje tych, którzy zbyt spiesznie chcą wracać do Kościoła po swoim upadku, gdy tymczasem podczas prześladowań wielu chrześcijan zostało wypędzonych i pozbawionych majątku. *Lapsi*, którzy – według Cypriana – spieszą się zbyttnio z powrotem na łono Kościoła, powinni zacząć, aż do nastania pokoju. „Acies adhuc geritur et agon cotidie celebratur – pisze Cyprian”⁶. *Agon* jest tu jednoznacznie metaforycznym określeniem zmagania, jakie chrześcijanie podejmują podczas prześladowania.

W Liście 15 zwracając się do dwóch prezbiterów oraz do innych wyznawców przebywających w więzieniu, Cyprian wspomina tych, którzy już ponieśli męczeństwo i uświadamia chrześcijan, że ich chwala jest równie wielka. Zwraca uwagę nagromadzenie w kilku zdaniach terminów i obrazów agonistycznych: *certamen*, *pugnam gerere*, *corona*, *agon*, *praelium*. Agonem jest tu cały czas pobytu chrześcijan w więzieniu, stanowiący przygotowanie do ostatecznego pójścia w ślady męczenników. Agon jest jeden, choć składa się z wielu rozmaitych walk. Jest on – na wzór widowisk znanych chrześcijanom – *spectaculum*, któremu przygląda się sam Bóg⁷.

Motyw agonu bardzo obszernie został rozwinięty przez Cypriana w Liście 56. Autor listu buduje szeroką antytezę. *Agon saecularis* staje się tylko punktem wyjścia do plastycznego ukazania innego, o wiele ważniejszego agonu, nazwanego *agon sublimis et magnus*. Najsilniejszy kontrast występuje jednak pomiędzy sformułowaniami: *imperatore praesente* i *praesente Deo*. Podczas igrzysk organizowanych na tym świecie (termin *agon saecularis* ma w tej antytezie znaczenie raczej *ex definitione* pejoratywne) największą chwałą

⁴ V. Saxer, *Cipriano di Cartagine*, DPAC 1, 678–683.

⁵ Zwięzły przegląd myśli Cypriana na temat dramatu *lapsi* w współczesnym mu Kościele zarysowuje H. J. Vogt, *Lapsi (la questione dei lapsi)*, DPAC 2, 1899–1901.

⁶ Cyprianus, *Epistolae*, 13, 2, PL 4, 261.

⁷ Cyprianus, *Epistolae*, 15, 3, PL 4, 267: „Sed et vestra non minor gloria, qui adhuc in certamine constituti et comitum gloriam secuturi, pugnam diu geritis, immotaque et inconcussa fide stabiles quotidie spectaculum Deo vestris virtutibus exhibeatis. Quo longior vestra pugna, hoc corona sublimior. Agon unus, sed multiplici praeliorum numerositate congestus”.

dla ich uczestników jest poklask ze strony tłumów, a jeszcze bardziej obecność imperatora. Inaczej jest w wielkim agonie, w którym sam Bóg jest widzem i napawa się radością z rozgrywanego widowiska. Na walczących patrzy Chrystus i patrzają aniołowie. Cyprian zwraca uwagę jedynie na ten aspekt zawodów, pomijając inne, zwłaszcza trud walki, ponieważ chce ukazać przyszłym męczennikom wielką chwałę, jaka ich czeka i w ten sposób zachęcić ich do męczeństwa.

Ad agonem saecularem exercentur homines et parantur; et magnam gloriam computant honoris sui si illis, spectante populo et imperatore praesente, contigerit coronari. Ecce agon sublimis et magnus et coronae caelestis praemio gloriosus, ut spectet nos certantes Deus, et super eos, quo filios facere dignatus est oculos suos pandens, certaminis nostri spectaculo perfruatur. Praeliantes nos et fidei congressione pugnantes spectat Deus, spectant angeli eius, spectat et Christus. Quanta est gloriae dignitas et quanta felicitas praesente Deo congregi et Christi iudice coronari!⁸

Z motywem agonu sportowego łączy się motyw agonu żołnierskiego. Aby się o tym przekonać, wystarczy wymienić same terminy, jakimi w komentowanym liście posługuje się autor: *armare, agon, acies, castra, arma, tutamentum, munire, resistere, repugnare, induere, lorica, iaculum, minae, calciare, scutum, inimicus, tegumentum, galea, signum, gladius, corona*. Cyprian usilnie zachęca swoich współwyznawców, aby przygotowali się do walki. Wykorzystuje znany tekst Ef 6, 12-17 i rozwija napotkane w nim obrazy, przetwarza je odnosząc do sytuacji, w której znajdują się adresaci jego listu. Nawiązuje do problemu *lapsi*; uważa, że ból z powodu poprzedniego upadku powinien ich zachęcić do podjęcia obecnej walki⁹. Zresztą każdy chrześcijanin ma się uzbroić do boju. Wyposażony w duchową broń, jaką stanowi nienaruszona wiara i pełne poświęcenia męstwo, ma przywdziać duchową zbroję na całe ciało – nogi, pierś, głowę, uszy, oczy, czoło, usta – i być gotowym do walki¹⁰. Poszczególne elementy tego rozbudowanego obrazu to charakte-

⁸ Cyprianus, *Epistolae*, 56, 8, PL 4, 355–356.

⁹ Tamże, 9, PL 4, 359: „Armatur, fratres dilectissimi, viribus totis et paremur ad agonem mente incorrupta, fide integra, virtute devota. Ad aciem quae nobis indicitur Dei castra procedant: armentur integri, ne perdat integer quod nuper stetit: armentur et lapsi, ut et lapsus recipiat quod amisit. Integros honor, lapsos dolor ad praelium provocet. Armari et praeparari nos beatus Paulus apostolus docet [...]”.

¹⁰ Tamże, 9, PL 4, 356–357: „Haec arma sumamus, his nos tutamentis spiritalibus et caelestibus muniamus, ut in die nequissimo, resistere diaboli minis et repugnare possimus. Induamus lorica iustitiae, ut contra inimici iacula munitum sit pectus et tutum. Calceati sint evangelico magisterio et armati pedes, ut cum serpens calcari

rystyczne dla tej tematyki *loci communes*. Tekst Cypriana oddaje jednak z pewnością jego wewnętrzne nastawienie w obliczu nadchodzącego agonu – prześladowania i śmierci.

Szczególną uwagę trzeba poświęcić Listowi 8. Jest to bowiem pismo skierowane do chrześcijan przygotowujących się na męczeństwo, a przebywających jeszcze w więzieniu. Obrazy i motywy agonistyczne spotykamy tu szczególnie często. Tylko samo wyliczenie tego rodzaju terminów daje wyobrażenie o tematyce listu i środkach wyrazu, jakimi posłużył się autor. Po jednym razie użyto następujących terminów: *spectaculum*, *luctor*, *agmen*, *castra*, *arma*, *sacramentum*; dwa razy – *praelium*, *palma*; cztery razy – *miles*; pięć razy – *acies*; sześć razy – *pugna* lub *pugnare*; jedenaście razy – *agon*; dwanaście – *corona* lub *coronare*; czternaście razy – *certamen*.

Męczeństwo to *agon*. W usta niejakiego Mappalika, o którym znajdujemy wzmiankę w liście, Cyprian wkłada bowiem słowa: „Videbitis cras agonem”¹¹. Przywołuje biblijne cytaty, w których występuje termin *agon*, akomodując je i czyniąc środkiem argumentacji na potwierdzenie wielkości agonu męczennika. W ten właśnie sposób wykorzystuje łaciński przekład tekstu Iz 7, 13: „Non pusillum vobis certamen cum hominibus, quoniam Deus praestat agonem” oraz znane Pawłowe teksty z 1 Kor 9, 9,24-25 oraz 2 Tm 4, 6-8. W męczeństwie Mappalika Cyprian widzi kolejne ogniwo łańcucha wielkiego agonu zapowiedzianego przez proroka, dopełnionego przez Chrystusa i przez apostołów. Dlatego męczeństwo to *agon caelestis* – zmaganie wykraczające swoimi rozmiarami poza widzialną, fizyczną próbę, której zostaje poddany chrześcijanin¹².

Warto zwrócić uwagę na to, że dwukrotnie w omawianym liście terminy *agon* oraz *certamen* występują obok siebie: *in agonis promissi certamine*, *in certamine agonis nostri*. Pierwsze sformułowanie odnosi się do męczeństwa Mappalika, drugie – do przewidywanego przez Cypriana męczeństwa adresatów listu, z którymi on sam się utożsamia, nazywając ich ostateczne zmaganie *agon noster*¹³.

a nobis et obterit coeperit, mordere et supplantare non possit. Portemur fortiter scutum fidei, quo protegente, quicquid iaculatur inimicus possit extingui. Accipiamus quoque ad tegumentum capitis galeam salutarem, ut muniantur aures, ne audiant edicta feralia; muniantur oculi, ne videant detestanda simulacra, muniantur frons, ut signum Dei incolome servetur, muniantur os, ut Dominum suum Christum victrix lingua fateatur. Armemus et dexteram gladio spiritali, ut sacrificia funesta fortiter respuat, ut Eucharistiae memor, quae Domini corpus accepit, ipsum complectatur, postmodum a Domino sumpturna praemium caelestium coronanarum”.

¹¹ Cyprianus, *Epistolae*, 8, PL 4, 247.

¹² Por. tamże, PL 4, 247–248.

¹³ Tamże.

2. *Spiritale et caeleste certamen*

Drugim terminem stanowiącym narzędzie pozwalające szukać motywów agonistycznych, łączącym się w pismach Cypriana również z tematyką martyrologiczną, jest *certamen*. Wspomnieliśmy nieco wyżej, iż w Liście 8 termin *certamen* występuje kilkanaście razy. Cyprian w różnoraki sposób zachęca chrześcijan do wytrwałości. Ich wyznawanie wiary o tyle bardziej jest chwalebne, o ile jest silniejsze podczas męki. Gdy wzmagą się walka, rośnie chwała walczących. Tortury, jakim poddawani są chrześcijanie, są coraz większym wezwaniem do tego, aby mocni i nieporuszeni stanęli w szyku bitewnym; ich walkę Cyprian nazywa *maximi certaminis praelium*¹⁴. Niektórzy z nich już zdobyli wieniec, inni są już blisko tego celu; wszyscy zaś, którzy idąc w chwalebnym szyku (*agmine glorioso*) zostali zamknięci w więzieniu, są zachęceni do podjęcia zmagania:

[...] calore virtutis ad gerendum certamen animatos, sicut esse oportet in divinis castris milites Christi¹⁵.

Cyprian szuka coraz to nowych określeń tego wielkiego zmagania: *certamen gloriosum*, *caeleste certamen*, *certamen Dei*, *certamen spiritale*¹⁶. Sformułowania *spiritale et caeleste certamen* pojawiają się jednak także w piśmie *Ad Fortunatum* i oznaczają walkę, do której Cyprian zachęca braci, żołnierzy Chrystusa, w obliczu prześladowań¹⁷. Warto zwrócić uwagę na powtórzone dwukrotnie sformułowanie *dies certaminis*, które w oczywisty sposób stanowi metaforę dnia męczeństwa: *si certaminis vestri dies venerit, quod si ante diem certaminis vestri*¹⁸. Dla porównania Tertulian w kontekście tematu męczeństwa posłużył się metaforą *dies agonis*¹⁹.

Powiązanie terminu *certamen* z tematem męczeństwa widać wyraźnie w dziełku *De mortalitate*²⁰, gdzie męczennicy zostali nazwani *innumerabilis*

¹⁴ Por. tamże, PL 4, 246.

¹⁵ Tamże, PL 4, 246.

¹⁶ Cyprianus, *Epistolae*, 8, PL 4, 246.

¹⁷ Cyprianus, *Ad Fortunatum de exhortatione martyrii*, praef., PL 4, 651–652, CCL 3, 183: „Desiderasti, Fortunate carissime, ut quoniam praessurarum et persecutio-num pondus incumbit et in fine adque in consummatione mundi antichristi tempus infestum adpropinquare iam coepit, ad praeparandas et corroborandas fratrum mentes de divinis scripturis hortamenta conponerem quibus milites Christi ad spiritale et caeleste certamen animarem”.

¹⁸ Cyprianus, *Epistolae*, 8, PL 4, 249.

¹⁹ Tertullianus, *Ad martyras*, 3, 4, PL 1, 624.

²⁰ Por. M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura rzymska. Okres Cesarstwa. Autorzy chrześcijańscy*, Warszawa 1994, s. 72–73.

*populus ob certaminis et passionis victoriam coronatus*²¹. W *De bono patientiae* terminem *certamen* Cyprian obejmuje prześladowanie i związane z nimi wszelkiego rodzaju doświadczenia oraz męki: utratę majątku, więzienie, skucie łańcuchami, dzikie zwierzęta, krzyż i inne. Wzmianka o wyciskaniu potu i znoszeniu trudu pozwala widzieć w tym miejscu nawiązanie do zawodów sportowych, choć jednocześnie w tym samym zdaniu pojawia się terminologia wojskowa: *in acie stare, impugnare, hostis, pugna, colluctatio*²².

Z podobną sytuacją spotykamy się w *De lapsis*. Gdy weźmie się pod uwagę treść tego pisma, nie dziwi fakt, że nie jeden raz powraca w nim wątek prześladowania i męczeństwa. W cytowanym niżej zdaniu słowo *certare* wplata się w motywy walki żołnierskiej:

Potest rogare talis et dicere: certare quidem fortiter volui et sacramenti mei memor devotionis ac fidei arma suscepi, sed me in congressione pugnantem cruciamenta varia et supplicia longa vicerunt²³.

Zauważmy, że w tym zdaniu siedem terminów nawiązuje jakoś do tematyki wojskowej: *sacramentum, arma, congressio, pugnare, cruciamentum, supplicium, vincere*. Najbliższy kontekst wskazuje na ścisłe powiązanie tego rodzaju obrazowania z krwawym prześladowaniem. Na jego opis (*narratio* wkomponowane w tok argumentacji) składają się bardzo realistyczne elementy: surowy sędzia, biczowanie, bicie kijami, wyszukane rodzaje tortur, przypalanie ogniem i tym podobne²⁴. Porównanie jest zatem bardzo wyraźne – srogie prześladowanie, któremu poddany jest chrześcijanin, jest jak walka żołnierska. Choć duch jest niezmordowany, ciało może ulec sile cierpienia. Ostatnia myśl w *peroratio* pisma *De lapsis* mówi o możliwości naprawienia upadku. Cyprian znów odwołuje się do obrazu żołnierza, który powraca na pole walki:

Repetet certamen suum miles, iterabit aciem, provocabit hostem et quidem factus ad proelium fortior per dolorem²⁵.

²¹ Cyprianus, *De mortalitate*, 26, PL 4, 602.

²² Cyprianus, *De bono patientiae*, 12, PL 4, 630: „Sudatur enim quamdiu istic vivitur et laboratur, nec sudantibus et laborantibus possunt alia magis quam patientiae subvenire solacia: quae cum apta sint et necessaria in isto mundo uniuersis, tunc magis nobis, qui diabolo impugnante plus quatimur, qui in acie cotidie stantes inveterati et exercitati hostis colluctationibus fatigamur, quibus praeter varias et adsiduas temptationum pugnas in persecutionum quoque certamine patrimonia relinquenda sunt, subeundus carcer, portandae catenae, animae impendendae, gladius, bestiae, ignes, cruces, omnia denique tormentorum ac poenarum genera [...]”.

²³ Cyprianus, *De lapsis*, 13, PL 4, 476.

²⁴ Tamże. Por. M. Zagórski, *Warsztat retoryczny św. Cypriana na podstawie pisma „De lapsis”*, VoxP 21 (2001), t. 40–41, s. 196.

²⁵ Cyprianus, *De lapsis*, 36, PL 4, 494.

Zauważmy znów, że także tu w jednym zdaniu pojawia się kilka terminów nawiązujących do życia żołnierskiego; są to wyrazy *certamen*, *acies*, *hostis*, *praelium*, ale także – *provocare* i *fortis*. Ten sam rodzaj obrazowania spotykamy także w innych miejscach w podobnym kontekście tematycznym, choć obraz, który tu nas interesuje, nie zawsze został w nich szerzej rozwinięty²⁶.

3. *Ipsae luctatur in nobis*

W dalszym ciągu pozostajemy w kręgu tematyki męczeństwa, śledząc występowanie terminów związanych z agonistyką. W kilku tekstach Cyprian podkreśla, że agon, w którym uczestniczą chrześcijanie, jest jak widowisko (*spectaculum*), które rozgrywa się w obecności samego Boga:

O quale illud fuit spectaculum Domino [...], quam Dei oculis sacramento et devotione militis eius acceptum²⁷;

[...] spectaculum gloriosum praeuistis Deo²⁸.

Na to wielkie widowisko składa się prześladowanie chrześcijan, więzienie, ich gotowość na śmierć, sprzeciw wobec świata, a przede wszystkim opór stawiany diabłu. Chrześcijanie, którzy wytrwali, są jak śnieżnobiała kohorta żołnierzy Chrystusa; nie włożyli na swoje głowy wieńców diabelskich, czekając na inny wieniec²⁹. W tej militarnej wizji chrześcijaństwa Cyprian zbliża się tu najbardziej do Tertuliana, zwłaszcza do niektórych fragmentów jego dzieła *Ad martyras*, gdzie kartagiński retor nie tylko męczeństwo, ale całe życie chrześcijanina postrzegał i przedstawiał jako walkę³⁰. Obraz wielkiego widowiska, na które z ogromną radością patrzy Bóg, patrzą aniołowie i Chrystus, powraca jeszcze w kilku innych tekstach:

[...] militate fortiter, domicate constanter, scientes vos sub oculis praesentis Domini dimicare³¹.

[...] ut spectet nos certantes Deus et super eos, quo filios facere dignatus est oculos suos pandens, certaminis nostri spectaculo perfruatur. Praeliantes nos et

²⁶ Cyprianus, *De ecclesiae catholicae unitate*, 1, PL 4, 495: „Facilior cautio est ubi manifesta formido est, et ad certamen animus ante praestruitur, quando se adversarius confitetur”.

²⁷ Cyprianus, *Epistolae*, 8, PL 4, 247.

²⁸ Cyprianus, *De lapsis*, 2, PL 466.

²⁹ Por. tamże.

³⁰ Por. Tertullianus, *Ad martyras*, 3, 1–2, CCL 1, 5. Na temat terminów i porównań żołnierskich u Tertuliana por. A. Hamman, *Militia*, DPAC 2, 2247–2248.

³¹ Cyprianus, *Epistolae*, 8, PL 4, 249.

fidei congressione pugnantēs spectat Deus, spectant angeli eius, spectat et Christus. Quanta est gloriae dignitas et quanta felicitas praesente Deo congregari et Christi iudice coronari!³²

Christo spectante curramus³³.

Bóg jednak nie jest tylko – jeśli tak wolno powiedzieć – biernym obserwatorem tego widowiska. Nie tylko przygląda się męczennikom, jakby byli jedynie Jego sługami, On sam uczestniczy w ich walce. Chrystus z radością asystuje przy tym zmaganiu. Jest to także Jego *certamen* – pisze Cyprian w Liście 8. Chrystus sam walczy w swoich męczennikach i zawsze w nich zwycięża, dodając im odwagi, otuchy i siły; wreszcie On sam wieńczy ich w nagrodę za odniesione zwycięstwo i sam jest w nich wieńczony. Anaforycznie użyte *quam* (w cytowanym niżej tekście zaledwie dwukrotnie, choć w najbliższym kontekście występujące jeszcze cztery razy), uwypukla nie tylko retoryczne, ale chyba także emocjonalne zaangażowanie autora:

Quam laetus illic Christus fuit! Quam libens in talibus servis suis et pugnavit, et vicit protector fidei (...). Certamini suo adfuit, praeliatores atque assertores sui nominis erexit, corooravit, animavit. Et qui pro nobis mortem semel vicit, semper vincit in nobis³⁴.

Udział Chrystusa w śmiertelnej walce Jego wyznawców został najmocniej podkreślony przez Cypriana w tekście, w którym mowa jest o całkowitym utożsamieniu się Chrystusa z męczennikami:

[...] et ipse luctatur in nobis, ipse congregitur, ipse in certamine agonis nostri et coronat pariter et coronatur³⁵.

4. *Agon iustitiae et agon operis*

Analizując pisma Cypriana pod kątem występowania w nich motywów agonistycznych, obserwowaliśmy dotąd ich obecność na płaszczyźnie, jaką stanowią w szerokim sensie tematyka męczeństwa (prześladowania, proces, więzienie, śmierć), w naturalny i oczywisty sposób pozwalająca mu odwoływać się do obrazu agonów, uchodzących za charakterystyczny dla niej *topos*. Motywy te pojawiają się jednak u Cypriana także w innych kontekstach, tam, gdzie mówi się o życiu chrześcijańskim wypełnionym dobrymi czynami.

³² Cyprianus, *Epistolae*, 56, 8, PL 4, 355–356.

³³ Cyprianus, *De opere et eleemosynis*, 26, PL 4, 622.

³⁴ Cyprianus, *Epistolae*, 8, PL 4, 247.

³⁵ Tamże, PL 4, 249.

W zakończeniu, zresztą bardzo efektywnym, dziełka *De opere et eleemosynis*, którego powstanie wiąże się ze strasliwą zarazą w Kartaginie w latach 251–252³⁶, spotykamy dwa razy termin *agon* – z przydawkami *iustitiae* oraz *operis*. W cytowanych poniżej zdaniach *agon* oznacza – jak trzeba sądzić biorąc pod uwagę kontekst – życie chrześcijańskie. Cyprian zachęca bowiem współwyznawców do ofiarności podczas zarazy w Kartaginie. Łatwo zauważyć, że obrazy, jakie przywołuje, nie różnią się w ogóle od tych, którymi posługiwał się podejmując temat męczeństwa.

Ad hanc operum salutarium palmas libenter ac prompte certemus, omnes in agone iustitiae Deo et Christo spectante curramus et qui saeculo et mundo maiores esse iam coepimus cursum nostrum nulla saeculi et mundi cupiditate tardemus. Si expeditos, si celeres, si in hoc operis agone currentes dies nos vel redditionis vel persecutionis invenerit, nusquam Dominus meritis nostris ad praemium deerit, in pace vincentibus coronam candidam pro operibus dabit, in persecutione purpuream pro passione geminabit³⁷.

Autor mówi – jak widzimy – o zmaganiu się o palmę dobrych czynów (*certemus*), o biegu w zawodach (*curramus*), o tym, że Chrystus patrzy na bieg swoich zawodników, gotów uwieńczyć zwycięzców. Trzeba przyznać jednak, że i tu wezwaniu do pełnienia dobrych czynów towarzyszy myśl o prześladowaniu, które w czasach Cypriana stoi jako sytuacja zawsze realna. W czasie pokoju zwycięzcy agonów otrzymują w nagrodę za dobre czyny wieniec biały, za męczeństwo zaś wieniec purpurowy – konkluduje tę myśl i całe dzieło Cyprian.

Oprócz terminów *agon* i *certamen* innym terminem odsyłającym czytelnika pism Cypriana do tematyki agonistycznej jest *munus*, określenie które w klasycznej łacinie oznaczało m.in. igrzyska, zawody gladiatorskie. W *De spectaculis* Tertulian tłumaczy, dlaczego walki gladiatorskie nazywane są *munera*, wywodząc ich genezę z obrzędów odprawianych pierwotnie ku czci zmarłych³⁸. Interesujące jest to, że jeżeli u niektórych pisarzy wczesnochrześcijańskich *munera* w metaforycznym znaczeniu to jakby igrzyska czy zawody gladiatorskie męczenników, Cyprian łączy termin *munus* ze świadectwem jałmużny i przyszłą nagrodą za to w niebie, gdzie sam Chrystus ogląda z aniołami wielkie *spectaculum*, w którym uczestniczą chrześcijanie. Przywoływane w kontekście martyrologicznym obrazy z agonistyki – tutaj takie, jak: wystawianie igrzysk, ich przepych, aplauz tłumu, kwadryga i im podobne – występują w zupełnie innym kontekście. Cyprian nawiązuje do zawodów w amfiteatrze,

³⁶ Por. M. Cytowska, H. Szelest, *Literatura rzymska...*, dz. cyt., s. 72–73.

³⁷ Cyprianus, *De opere et eleemosynis*, 26, PL 4, 622.

³⁸ Tertullianus, *De spectaculis*, 12, 1–4.

aby powiedzieć czytelnikowi, że – jeżeli tak one wyglądają – to o ileż wspanialsze jest to widowisko, które ogląda Bóg, Chrystus, aniołowie i w którym nagrodą jest życie wieczne.

Quale munus est, fratres carissimi, cuius editio Deo spectante celebratur! Si in gentilium munere grande et gloriosum videtur proconsules vel imperatores habere praesentes, et apparatus ac sumptus apud munerarios maior est ut possint placere maioribus, quanto inlustrior muneris et maior est gloria Deum et Christum spectatores habere, quanto istic et apparatus uberior et sumptus largior exhibendus est, ubi ad spectaculum conveniunt caelorum virtutes, conveniunt angeli omnes, ubi munerario non quadriga vel consulatus petitur, sed vita aeterna praestatur, nec captatur inanis et temporarius favor vulgi, sed perpetuum praemium regni caelestis accipitur³⁹.

Cytowany fragment występuje w toku argumentacji na temat wartości jałmużny ofiarowanej potrzebującym. *Munus* zatem to pełnienie dobrych czynów, czego świadkiem jest sam Bóg. Dla osiągnięcia większego efektu autor – posługując się rozbudowaną w wielką figurę ironią, a ściślej sarkazmem – wprowadza postać diabła, który przemawia do Chrystusa naigrawając się z Niego i chełpi się tym, że jego własne *munera*, czyli igrzyska, są wystawne i kosztowne; nie karmi się na nich głodnych, nie pomaga biednym, a lud mimo to domaga się ich wystawienia. Diabeł prowokuje Chrystusa, aby jego *munerarii* (tym terminem, którym określano urządzających igrzyska, nazwani są tu bogaci chrześcijanie) także wystawili *munus*, rozdając swoje majątki ubogim. Siła zamierzonej przez Cypriana argumentacji polega w tym fragmencie na antytetycznym zestawieniu tych dwóch znaczeń terminu *munus* włączonych w sarkastyczne przemówienie diabła:

[...] et munera mihi quam pretiosa, quam grandia, quam nimio et longo labore quaesita, sumptuosissimis apparatus comparant, rebus suis vel obligatis in muneris comparatione venditis [...]. Tuos tales, munerarios, o Christe, demonstra, illos divites, illos copiosis opibus affluentes, an in Ecclesia praesidente et spectante te eiusmodi munus edant [...]⁴⁰.

5. *Oportet luctari semper*

W ostatnim punkcie należy odnotować jeszcze inne terminy posiadające konotację z agonistyką, których Cyprian używa w swoich pismach. Spotkać je można w miejscach, gdzie mowa jest o wielorakiej walce, jaką człowiek toczy w swoim życiu duchowym.

³⁹ Cyprianus, *De opere et eleemosynis*, 21, PL 4, 617–618.

⁴⁰ Tamże, 22, PL 4, 618.

W *De mortalitate*, dziełku, powstałym podobnie jak *De opere et eleemosynis* w czasie zarazy w Kartaginie⁴¹, Cyprian, chcąc pomóc swoim współwyznawcom w chrześcijańskim rozumieniu doświadczenia dotyczącego ich samych i bardzo wielu ich bliskich, szuka argumentów, które świadczyłyby o nikomej wartości życia doczesnego, o tym, że jest one wypełnione licznymi trudami i że lepiej jest odejść z tego świata do Chrystusa. W takim właśnie kontekście pojawia się często motyw walki, którą naznaczone jest to życie. Różne jej formy Cyprian określa z reguły terminami związanymi z czasownikiem *luctari*. Jest to zatem *pugna adversus diabolum* czy *luctatio* – walka toczona codziennie przeciwko chciwości, nieskromności, różnym przywarom, światowemu przynętom⁴². To samo podkreśla niewiele dalej:

[...] Christianus [...] sciet plus sibi quam ceteris in saeculo laborandum, cui magis sit cum diaboli impugnatione luctandum⁴³.

Te same terminy spotykamy w dziełku *De bono patientiae*, gdzie jednak służą one zobrazowaniu walki, jaką człowiek musi prowadzić ze słabością i kruchością własnego ciała, a do tej walki potrzebna jest właśnie cierpliwość:

[...] oportet in hac fragilitate atque infirmitate corporea luctari semper et congregi, quae luctatio et congressio non nisi patientiae potest viribus sustineri⁴⁴.

Tego rodzaju walka trwa całe życie. Nieco wcześniej w tym samym piśmie Cyprian rozbudowuje bardziej plastycznie obraz tej walki, korzystając z terminologii związanej z agonistyką. Mówi o trudzie i pocie, który towarzyszy człowiekowi całe życie, o atakach diabła, o codziennej gotowości do walki: *sudatur, laboratur, diabolo impugnante, in acie cotidie stantes, hostis col-luctatione, variae et adsiduae temptationum pugnae* (mówiliśmy o tym wyżej w paragrafie drugim)⁴⁵. Po wyliczeniu tych elementów walki autor przechodzi znów do walki podczas prześladowania – *persecutionum certamen* i wymienia właściwe dla niej próby⁴⁶.

Według Cypriana, w człowieku trwa też walka pomiędzy ciałem a duchem; określona została ona terminami *colluctatio* i *congressio*. W dziełku *De dominica oratione* Cyprian idzie za św. Pawłem powtarzając jego naukę na ten temat, choć bez jakichś szerszych jej eksplikacji⁴⁷. Całe życie chrześcijanina

⁴¹ Por. przyp. 20.

⁴² Cyprianus, *De mortalitate*, 4, PL 4, 585.

⁴³ Tamże, 9, PL 4, 587–588.

⁴⁴ Cyprianus, *De bono patientiae*, 17, PL 4, 633.

⁴⁵ Tamże, 12, PL 4, 630.

⁴⁶ Tamże.

⁴⁷ Cyprianus, *De dominica oratione*, 126, PL 4, 529–530.

zresztą Cyprian, jak to wynika z *De zelo et livore*, postrzega w kategoriach swego rodzaju agonu. Stale znajdujemy się pod oczami Boga, który na nas patrzy i osądza nas, a życie człowieka to bieg (*curriculum*)⁴⁸.

* * *

W podsumowaniu należy stwierdzić, że motywy agonistyczne pojawiają się w wielu miejscach twórczości św. Cypriana. Podobnie jak u Tertuliana ich większość występuje w kontekście tematu prześladowania i męczeństwa. Terminy, które powracają najczęściej, to *agon* i *certamen*. Trzeba tu wymienić następujące pisma Cypriana: Listy 8, 13, 15, *De lapsis*, *Ad Fortunatum de exhortatione martyrii*. Określenia związane z agonistyką służą Cyprianowi także dla zilustrowania życia chrześcijańskiego w ogóle, zwłaszcza życia duchowego, wewnętrznej walki pomiędzy ludzkim ciałem a duszą. Najczęściej są to terminy typu: *luctari*, *luctatio* i pochodne. Motywy agonistyczne przejmują tu funkcję, jaką pełniły u autorów klasycznych piszących o ćwiczeniu się w cnocie i drodze do doskonałości, choćby u Seneki czy Epikteta. Występują one w pismach: *De dominica oratione*, *De zelo et livore*, *De mortalitate*, *De bono patientiae*. Wreszcie należy odnotować interesujące zastosowanie obrazów z agonistyki w dziele *De opere et elemosynis*. Dobroczynność i dawanie jałmużny, do której autor bardzo mocno wzywa mieszkańców Kartaginy podczas panującej w mieście zarazy, to prawdziwe chrześcijańskie igrzyska – *agon iustitiae et agon operis*, chrześcijańskie *munera*, widowisko – *spectaculum*, na które z radością patrzy Bóg pragnąc uwiecznić jego uczestników.

⁴⁸ Cyprianus, *De zelo et livore*, 18, PL 4, 652.